

KERESKES PÁL

JERSZE, ELEKTRONIKUSAN IS: KÖNYVTENDENCIÁK, E-BOOK DIMENZIÓK

E-könyv – misztifikáció nélkül

■ Csongor és Tünde híres „hármás út” jelenetében a kalmár így szól: „Itt van zsebemben a tündér világ, / Itt láthatod meg, jersze, légy bűvár.” Vörösmarty örök érvényű versdrámájában a zsebet mutogató pénzember emlékezetes figura. Mára úgy alakult, hogy a gazdagságával kérkedő kalmár mellett a következő utazó, a tudós is csapkodhatja a zsebet, ő is viszi magával a teljes tündérhont, feltéve, ha rendelkezik egy elektronikus könyvvel. Ilyen gépre – konfigurációtól és művektől függően – nagyságrendileg ezer kötet fér el és válik gombnyomásra olvashatóvá. Ez szellemi tündérhon, a keresett „üdlak”, és nem jelképes, mint a pénzember zsebet fitogtató gesztusa. A ruha belső rekeszében rejlő műszerből valóban elérhetők a könyvek százai. Jól olvashatóan, betűfüggőknek is élvezhetően. „Jersze, légy bűvár”: ez a felhívás egészen konkrétá vált az e-bookkal közelebbi ismeretséget kötő olvasók számára.

Az elektronikus könyv – nem értve bele a fogalomba a webes szövegtartományokat, mint például blog, fórum, intézményi honlap, személyi site stb. – kulturális médiummá vált. A művelődés, a tudáselsajátítás a szövegre épített aktív időtöltés kerettechnikájává fejlődött. A digitális irodalom a kezdeti extrémizmusból igényes élménygyűjtő és élményszállító instrumentummá finomodott.

Az elektronikus ábécé felszívta az e-könyv eszközrendszerébe a betűtől távol eső információhordozókat is. A tartalom kibővült a videóval, hangbetétek-

kel, animációkkal, mozgó grafikonokkal, dinamikus ábrákkal. A szótárak, a szöveganyaghoz kapcsolódó kézikönyvek egy kattintásra elérhetők. Ha pusztán a megsokszorozódott lehetőségeket tekintjük, és nem vesszük figyelembe az érzelmi-tradicionális kötődéseket, némileg túlozva, óvatosan előre bocsáthatjuk: eljőhet az idő, mikor az e-book világából úgy tekintünk vissza a nyomtatott könyv évszázadokat felölelő periódusára, mint az olvasás naiv középkorára.

Az e-book-készítés sajátos mechanizmusa évek alatt fokozatosan beledinamizálta a hagyományos könyvfelépítmény rendszerébe, megváltoztatva sok öröknek hitt szöveggondozási eljárást. Ezen túl, tehát a konvencionális struktúrák átalakítása mellett a digitális irodalom környezetében kiépültek gyökeresen új könyvmenedzsment szisztémák is. A digitális könyvevolúció nyomán most kezdik csak vizsgálni több tudományág művelői (nyelvészet, információtudomány, filozófia) az elektronikus könyv inspirativitását, innovációs tartalékait.

Am egyidejűleg a nagy változásokkal azt is látni kell: miközben forrong minden a könyv környezetében, maga az e-book – természetéből direkt levelezhetően – nem formálja át gyökeresen a megszokott szövegstruktúrákat. A digitális irodalmiság nem jelent közvetlenül és egyértelműen új könyvalakítást. A könyvtestet alkotó szövegtömbök súlya és ereje a mai technomediális korban sem váltható ki varázsütésre a néha mindenhatónak tűnő interaktivitással. A virtuális közlésmatéria jelenleg többnyire még a textdramaturgia

alapján áll. Az írásosság alkotói és befogadói módszertanának átalakulása – a jelenlegi infokommunikációs folyamatok alapján szinte bizonyos – még hosszú időt vesz igénybe.

Érdekességként és az e-könyv-folyamatok elementáris sodrásának szemléltetésére érdemes felidézni: a nemzetközi szakirodalomban megjelent az a gondolatiság, hogy néhány országban a nyomtatott könyv mint fejlődéstörténeti korszak akár egyszerűen ki is maradhat. Az írástudatlanságból vagy az elitkultúrából a tömegkultúra felé való kitérés nem a print könyv segítségével fog megtörténni, hanem az e-book támogatásával, digitális alapokon. Ide sorolják a máris e-könyv-nagy hatalomnak nevezett Indiát és Brazíliát.¹

A Gutenberg-galaxis és az olvasás világa megváltozik. A jövő olvasó emberének kulturális és tanulási igényeire az informatika döntő hatással lesz. Milyen technika hatása alá kerül a digitális műveltség? Milyen eszköz lesz a következő évtizedek e-bookja? Egyáltalán könyvnek vagy appnek (applikációnak) fogjuk nevezni a tartalmi és formai át-éltényegülést megélt digitálisszövegproduktumot? Biztosan talán jelenleg csak annyit állapíthatunk meg: az e-könyv egy új médium, amely print elődjéhez képest könnyebben elérhetővé teszi – a digitális tartalom útján – a szépirodalmi, tudományos, szórakoztató alkotásokat. Az e-könyv misztifikációja idegen magától az e-tartalom szellemiségétől. Kulcsár Szabó Ernő ezt így fogalmazza meg: „De a »fiziológiára és híradástechnikára redukált ember« technológizálása során újra mozgósított észlelésfiziológiai materializmus sem helyezte hatályon kívül annak tapasztalatát, hogy a kéz minden műve a gondolkodáson nyugszik, mely gondolkodás »hallva néz, és nézve hall«.”²

E-bookology

■ A nyomdai kiadványban a sorok megtartják, hordozzák a tartalmat, de nem szervezik. Az e-book menedzseli a szöveget. Ez az újítás az, ami végtelen

tartalékokkal rendelkezik. A betűk láncolatát megtöri a kép, a videó, a játék. A könyvlátásmódot felváltja a tartalom-összpontosítás, adatfókuszálás, a keresett témakör összefüggéseit feltáró dinamikus felületirányítás. A webhivatkozások, referenzáttételek, képi-zenei-filmes bemozgatások felbontják a megszokott szövegtömböket. Élményszerűvé válik az ismeretszerzés. Az „e-book-ology”-ként jegyzett ébredező szakma kutatja a digitálisan prezentált tartalom környezettanát, beleértve a tartalmi, formai és olvasásszociológiai változások követését, bölcsészettudományi elemzését.

A még alig néhány éves, de máris meglehetősen bonyolult és összetett digitális kultúra témakörében az e-könyvészet határainak kijelölését különösen fontosnak tartom. Fennáll a veszélye ugyanis annak, hogy a konvergáló műfajok fogyasztókért vívott harcában a könyvszerűség értékrendjét és tradicionális értékközvetítő szerepét a kép, videóval dúsított, gyors szövegekre alapozott mixek, médiahibridek, meghatározhatatlan identitású digicsomagok vehetik át. Ma mindent e-booknak minősítenek, ami letölthető, monitoron követhető. Úgy gondolom, meg kell kísérelni elkülöníteni a digitális műfajokat, még akkor is, ha nyilván lesznek vitatható határvonalak. A szövegkupecskedést, tartalom-nagykereskedést, szkennelt szövegtöredékek disztribúcióját, globális portálokra csempészett textverziók offshore forgalmazását nem vonhatjuk egy megítélés alá a hagyományos könyvkultúrából szervesen kifejlődött digitális könyvszármazékokkal.

Olvasási reneszánsz

■ Az e-könyv-használat hozadéka az lehet, hogy többet olvas az e-reader kézbentartója, illetve hogy tudatosabban olvas, hiszen módja van választani az elképzeltetlen méretű e-könyv-állományokból. Az amerikai olvasáskutatások egyértelműen jelzik is ezt a tendenciát.³ Az e-bookkal a zsebükben élők – az e-reader birtokbavétele után – összességében is többet olvasnak, mint

az átlagos felnőttek, és nemcsak e-könyvfogyasztási kedvük nő, de a printből is többet forgatnak. Az e-könyv az olvasás reneszánszát jelenti egyre több országban. Nem a betű rangjának elvesztését, hanem az irodalom minden ágának népszerűbbé válását hozta magával az elektronikus regény. A digitális irodalom helyet kapott a kultúra becsült csarnokaiban. Jason Epstein esszéíró, akinek alpműve magyarul is olvasható, így ír az olvasás új távlatairól, összefüggésbe hozva a jövő könyvjelenségeit a múlt tradícióival: „Ugyan Gutenberg találmánya alakította ki mai világunkat összes csodájával és kihívásaival, annak idején senki sem látta előre, maga Gutenberg sem, hogy a nyomtatás ilyen nagy hatással lesz életünkre. Most ugyanígy vagyunk – elnagyolt vázlatokat nem számítva –, aligha tudja bárki is megjósolni a digitalizáció hatásait jövőbeli életünkre.”⁴

Polcunkon az e-könyv

■ A print könyv megszokott helye a könyvespolc, az íróasztal vagy más személyes zugoly, felület: éjjeliszekrény, párna alatti süppedék, konyhaasztal sarka. De hova kerüljön az e-könyv-olvasó? A számítástechnikai eszközök közé, talán a várakozó mobilok akkufeltöltő kimeneteinek környékére? Nem ilyen műszaki környezetben landol az új eszköz. Árukladóak a Kindle reklámszpotok: nem sms-gombnyomogató, klaviatúrát nyújtó emberek veszik kezükbe az e-readert a marketingfelületeken, hanem mosolygó emberek, akiknek első dolga, hogy egy félreeső sarokba huppanjanak az új szerzeményükkel. Az e-book tere a könyvespolcon van kimerve, oda illik a szerkezet. A kötetek sorába helyezhető. Méretben stimmel is, ha bőrkötésében tároljuk (többnyire azzal szállítják), még nem is üt el más borítóktól, gerincektől. Az e-könyv elsősorban szöveg, tudás és érzelem, és csak másodsorban gépezet.

Az e-book nem különbözik elődjétől, a nyomtatott könyvtől, ami a használat egyszerűségét illeti. Mindig közel

van, nálunk lehet, mint a kedvenc vagy éppen olvasott kötet is. Ahogy kinyitjuk a papírkönyvet, és megkeressük a kívánt oldalszámot, ugyanúgy járunk el az e-könyvnél. Elővesszük a szerkezetet, és azonnal olvashatunk. Ha közben kiléptünk, semmi baj, az e-bookban is van könyvjelző, folytathatjuk zavartalanul. Akaratlanul tükröt is tart elénk a feljövő kezdőoldal: az utóbb olvasott műveket listázza. Akadnak e-book típusok – ilyen a Kobo –, amelyek olvasásra rebbentéskor, ahogy felébredszük az energiakímélő állapotból, a kijelző alsó sarkában olvasási időmérleget adnak a használoról: mikor, mennyit, mit és milyen napszakban, milyen időhosszúságban olvastunk. Lokalizációnkhoz képest változóan óv és int, ha túlságosan sokat olvastunk egyhuzamban vagy éjszakai órán. Már igazán a könyvnyenceknek való szolgáltatás, hogy ha több eszközzel olvasunk, ezek mindegyike szinkronizálható. Nem technikai bűvészkedés ez, hanem nagyon hasznos és értelmes lehetőség. Az otthoni számítógépen studiózott szakkönyv a városba tartó villamoson felütött okostelefonon éppen onnan folytatható, ahol előzőleg abbahagytuk. (Összes jegyzetével, kijelölésével együtt magától értetődően.) Egyes gépekhez könyvillatú matricákat árulnak, más gépeknél a lapozás zaja (alternatív zörejekkel) is beállítható, hogy teljes legyen a nyomtatott könyv illúziója. Az e-könyv-olvasó sok élmény, öröm forrása lehet. Ha rápillantunk némi használat után, nem egy gép hever az asztalunkon. Az ágy melletti asztalkához is odaengedjük. Helyet kap a bőröndben is.

E-könyv-pókok és etikett

■ Többnyire jár az e-könyv-masínához egy tok, egy mappa, amelybe a szerkezet rögzíthető. Van típus, amelynek árában nincs benne ez a kiegészítő. Sőt ridegesen eljutottunk oda – napjainkra ez már jellemző –, hogy a mive-sebb borítók gyakran többre kerülnek, mint maga az eszköz. Ez már jószerivel e-bibliofília. Magára a kötéshez való

rögzítésre sokféle megoldás ismert: mágnessel kapcsolódó, gumival lefogható, fóliába csúsztatható kivitel is lehetséges. Ezen beillesztések tartóssága hosszú távon kétséges, de a lényeg nem is ez. A kérdések kérdése: kötéstáblába fektetve vagy anélkül tartjuk kézben az e-könyv-olvasót? A válasz csak az lehet: kinek hogy kényelmesebb. Nem tagadom, a könyvszerűség miatt én először borítóval olvastam, végül legyőztem a gátlásokat, és a maga meztelen, műanyag valóságában léptem érintkezésbe a szerkezettel. Egy kézzel kényelmesebb tartani, beleértve a lapozás kezelését is. A borító már csak a védelmet szolgálja. Persze a tableteknél más a helyzet, az már súlyosabb, fél kézzel nehéz teher.

Az is gyakori kérdés: hol ajánlatos hordani az e-book mechanizmust? Ez a mobil telefonnál is probléma, ott is ezernyi megoldás lehetséges. Ízlés és kényelem határozza meg a digitális készség perszonális helyét. Én a zakó belső zsebébe rejtem, ha nincs nálam táská. Ha van, három cipzárral védett rekeszbe süllyesztem, de így is szemmel tartom a zárat: drága ez a szerkezet. Persze ez nőknél már nehezebb téma lehet: retikülben nemigen fér el, oldaltáskába már jobban illik, de a zűrzavar – mint az néha táskabelső dolgában tapasztalható – nem tesz jót az e-booknak.

Elfogadott, hogy a könyvolvasás aktausa mindenütt szalonképes. Ez érvényes az e-bookra is. Nincs akadálya tehát az e-könyv folyamatos közelben tartásának, szűkség szerinti használatának. Mivel az akku csak több száz órányi használat után merül le, nem kell attól tartani, hogy elhalványul a kijelző. Nem kell takarékoskodni a géppel, sőt ki sem kell kapcsolni, hiszen, ha nem végzünk vele műveleteket (pl. lapozás), nem fogyaszt energiát. Azaz bármikor elővehető, olvasható. Csak-hogy mégsem egészen: kicsit ugyanis feltűnő. Nem is annyira a gépezet – látak már sok csodát az emberek –, inkább az, hogy valaki ennyire határozottan mered egy kis felületre. Az olvasás már csak ilyen. Ha a tévét vagy a note-

bookot használja az ember, a tekintet sokféle pászta. E-könyv-olvasónál ez nem így van, és az összpontosítás odavonzza más emberek figyelmét is. Kínos pillanat, amikor az ember föltekint, s maga körül hirtelen félreszegezett pillantásokat észlel. Sokan említik, globális cégek vezetői is megerősítették, akik gyakran utaznak, hogy a repülők utasterében a legáltalánosabb és a legkevésbé feltűnő az e-reader. Földi járműveken – pedig ott is eltöltünk napi egy-két órát – még esetlennék érzi magát az ember az olvasó műszerrel. Otthon viszont már felveszi a versenyt az e-book: ágyban, fotelben, konyhában, kávézással összekötve, sőt akár falatozás közben is abszolút elfogadható. Zenehallgatással is kombinálható, fülhallgató és jó minőségű hanginstalláció minden gépen van. Persze kialakul majd ennek is a maga etikettje. Nyilván szokatlan helyzet, ha egy asztalnál ülve – például könyvtárban, de akár otthon is – az egyik személy könyvet lapoz, a másik e-könyv-olvasó gombokat nyomogat. Ha csak nem ülnek össze végül egy médiumhoz, jó ízlés és udvariasság kérdése: az eszközhasználat adott pillanatban nem zavarja-e mások életét? Mint a mobiltelefonnál vagy a notebook és a tablet estében is, gyakran előjön ez a probléma. Külön gond, hogy a táblagépekre készült könyv-applikációk zörejekkel, az eszköz mozgatását igénylő effektekkel is el vannak látva. Itt még a fülhallgató sem segít, a csönd és némaság elveszni látszik. Az olvasás stabil testhelyzetét a tablet rázása, fölé alá riszálása válthatja fel. Megegy, hogy bele kell fújni a mikrofonba, hogy beinduljon egy dinamikus infografika. Ujjakkal kell koppintani hatások eléréséhez, videók indításához. Ha így halad a tartalomkészítés, rövidesen nem üléskalkulátosságokat, hanem olvasófülkéket kell biztosítani a lelkes könyvbarátoknak.

Az e-könyv jövője

■ „A nyomtatott könyvet csak akkor engedem el, ha a hideg, összekulcsolt

kezeim fölött a halottnak szóló imát mormolják” – vallja az informatikai szakújságíró Michael Grothaus.⁵ Mint kiderül, ezt persze ironikusan érti. Olyankor szokta ezt mondani, amikor megkérdezik tőle mint bennfentestől, hogy szerinte melyik e-könyv-olvasó eszköz a legalkalmasabb vásárlásra. Említi, hogy azt érzi: tőle mint infoszurnalistától mindenki elvárja, hogy minimum két Kindle-verzióval a zsebében mázskáljon. Pedig neki egy e-reader sincs, imádja a papírkönyvet.

Ettől függetlenül persze tudja, hogy az e-könyv „szeretem – nem szeretem” játéka néhány év múlva már nem lesz napirenden. El kell fogadni ezt az új médiumot, ez nem kérdés. Meg kell szokni a gondolatot, hogy az e-book életünk részévé válik. Közéleg ez az idő végérvényesen – éppen ezért úgy vélte, a legokosabb felkészülés az elkerülhetetlenre az lehet, ha megkérdezz egy e-könyves innovátort arról, hogyan is kell elképzelnünk a következő évek elektronikus olvasását. A választása Henrik Berggrenre esett, a Readmill olvasóközösség létrehozójára.

Berggren azzal kezdte, hogy nem lehet kitérni a fő változás elől, ki kell mondani: a könyv fogalmának keretei kitágulnak. A szövegmű nemcsak egy történetet jelent majd, hanem egy networköt, hálózatot, amely kommunikációt indít el az olvasók között. A hálózat részeivé válnak a kiadók és szerzők is. Módjuk lesz adatokat gyűjteni az olvasókról, a betűfogyasztási szokásokról. A kapott információkat feldolgozva készülnek az újabb alkotások.

Könyvéletciklus – kiadványból hálózati termék

■ Berggren három alapvető megállapítást tesz.

A közeli jövőben minden könyvnek meglesz a saját hálózati életciklusa. A mű a neten kapja meg funkcióját, az alkotás varázsa a közös olvasásban bontakozik ki. A két nagy újító, az Amazon és az Apple egy több ezer éves könyvmegjelenítési formát utánozt le

az e-reader eszközeivel. De nem vette figyelembe, hogy időközben más olvasókkal találja szemben magát, mint a régi időkben. Olyannal, aki nemcsak betűfaló, hanem megosztó is. A Facebook-nemzedéknek az élménye csak akkor teljes, ha nemcsak befelé, hanem kifelé is nyithat a kapott információkkal, művészi benyomásokkal. Ezt a hiányt az Amazon már érzékelte is, és felvásárolta a legnépszerűbb olvasásmegosztó oldalt, a Goodreadst. Az új Kindle Paperwhite verzióban már integráltan jelenik meg a megosztási felület.

Az e-book-analitika részévé válik a könyvkiadásnak. Az e-könyvek használatát a kiadók precízen és adatolhatóan követhetik. A nyomtatott művek esetében a boltból való távozás után semmit sem tudunk az adott könyv további sorsáról. Lehet, hogy egy polc mélyére kerül, évtizedekig feléje se néz senki, de az is lehetséges, hogy esetleg heteken belül rongyosra olvassák. Az e-book azt nyújtja, hogy a megfelelő informatikai háttér esetén pontosan naplózható minden fejezet, minden sor felhasználtsága. Tudható, milyen gyakran húzza szeme elé az olvasó a művet (közben az is érdekes, milyen más művek vannak a gépen, ahonnan választott), hányszor hagyja abba az olvasást, melyik résznél. Hova lapoz vissza, mit szótárazott ki, mert nem értette a kifejezést. Mindezek olyan adatok, amelyek segíthetik a további művek formai és tartalmi eszköztárának gazdagítását, finomítását.

Az e-book olvasási eszköze a telefon lesz. Berggren elmondja, először nem hitt az e-readerekben, majd később azt gondolta, a táblagépek lehetnek azok a multifunkciós eszközök, amelyek az e-könyv-olvasás szupergépezetei lesznek. És ma azt látja, az adataik ezt egyértelműen jelzik, hogy az okostelefon az, amin leginkább olvasnak. Mindig kéznél van a kis műszer, gyorsan át lehet hangolódni a villamoson, metrón a barátságos, kézre álló telefon szolgáltatásaira, köztük a zenehallgatásra, könyvolvasásra. „Vegyük csak az én esetemet” – meséli Berggren.

„Miközben a HÉV-en rövid percek alatt átfutottam az újságok főcímeit, félreteszem a lapokat, és a telefonom után nyúlok. Bulgakov *Mester és Margarita* című regényébe kezdek. Megelevenedik előttem a hajdani Szovjetunió, varázslatos, eleven képiségben. Elmerülök a történetben. Félek, hogy vége, mindjárt le kell szállnom a vonatról. Ahogy kikászálódok a vagonból, végigfut rajtam, nem is olyan rossz ez a kis telefonos olvasás. Van jövője az e-booknak.”

A Kindle-konstruktőr naplójából

■ Az alábbi feljegyzések Jason Merkoski, a Kindle alkotócsoportja vezetőjének könyvéből valók. A visszaemlékezés – amely sok érdekes és eddig nem ismert tényt ismertet a Kindle-eszköz keletkezéséről – a következő címmel jelent meg: „Égő könyvlapok. Az e-book-forradalom és az olvasás jövője” (Burning the Page: The eBook Revolution and the Future of Reading).

„Olvasás nélkül alig lennének többek, mint majmok, amelyek megtanultak drága karórát viselni és a legutolsó divat szerinti napszemüveget hordani.”

„A szerzőknek közvetlen kapcsolatra lesz szükségük a következő években magukkal az olvasókkal. Könyveik weboldalán követhetik műveik kedvelőinek reakcióit, táblázatokat állíthatnak össze a site látogatottságának adataiból. A jövőendő íróinak amatőr statisztikussá kell válniuk.”

„Az írók a jövő e-book-világában képesek lesznek műveik több verzióját egyszerre közzétenni. Az A és a B változat különböző lehet a keresők és közösségi oldalak analízise alapján. Az e-könyv, ami a barátod kezében van, bár ugyanaz a szerzője és címe, mint amit te éppen olvasol, lehet más tartalmú és összeállítású.”

„Az írók ezentúl ne tollal a kezében egy könyvtárszobába képzeljük. Tekintsük őt úgy, mint az optikusnál egy páciens, akinek a szemére különböző

lencsákat helyeznek a marketingesek, közösségi médiaszakértők.”

„A digitális irodalmi alkotómunka gyökeresen megváltozik. A szerzőnek egyrészt mérnöknek kell lennie, egyben marketingesnek is, nem kevésbé statisztikusnak és igen, egy részben írónak is.”

„Eljött az e-könyv-készítő mechanika kora. Ez az eszköz olyan, mint a kenyérpírító. Reggel elsuhanok a nyomtatott kötetek szekrényesora előtt, megragadok egyet, és beleteszem a kenyérpírítószerű szerkezetbe. Néhány perc múlva a teljes tartalom a Kindle-emben, asztali számítógépemen, telefonomon van. Bárhol olvashatom, hozzáférhetek a szöveghez. Kísér a könyv mindenfelé, nem én viszem a könyvet magammal.”

Volt egyszer a könyv... Olvasás az elektronikus időkben

■ Ezzel a címmel jelent meg nemrég Andrew Piper, a Chicagói Egyetem professzorának könyve (*Book Was There: Reading in Electronic Times*).

A mű tele van originális megállapításokkal. Szemléletében ugyan amerikai, de a témakör tárgyalásmódján érzékelhető, hogy a szerző a német és európai irodalom oktatója. A könyvet nem mint múzeumba való régiséget tárgyalja, hanem éppen arra élezi ki a mondanivalóját, hogy a könyv történetében könnyen találunk párhuzamokat a mai helyzetre is, a digitális átalakulás problémáira. Nem érdemes tehát az elektronikus olvasás megértéséhez másol keresgelnünk, mint éppen a print könyv történetének fordulópontjai környékén. Ami a könyvvel most, a digitalizáció korában történik, már bizonyára megtörtént egyszer a leírt szó történetében. Csak kutakodni kell a nagy írásprezentációk váltásainak korszakában. Felidézi, hogy bizony nem volt gördülékeny a tekercekből a kódexekre kapcsolni vagy a nyomtatottra a kéziratos művekből...

„El tudom képzelni a világot könyv nélkül. De nem tudom elképzelni olvasás nélkül.”

„Időről időre félretehetjük a könyvet, de ez nem jelentheti azt, hogy kizárólag a számítógép válik az olvasás eszkövé, hogy a komputer lesz az új könyv. Az univerzális, mindenre használható médium csakúgy, mint a generálkönyvtár álma megvalósíthatatlan, rossz eszmény: erről beszélni csak kárt okoz, haszonnal nem jár.”

„Minél inkább kijelzőre vált a világ, minél átfogóbban érintőképernyőre helyeződik az olvasás, annál teljesebben tér vissza a tapintásérzék a szövegkezelés folyamatába.”

Kulturális víziók

■ Az első e-könyv-alkotó, Michael Hart víziója: „Gutenberg előtt az átlagember hány könyvet birtokolt? A szám: 0.

A Gutenberg Project előtt az átlagembernek hány könyvtára volt? A szám: 0.

Gutenberg előtt egy könyv értéke megfelelt körülbelül egy közepes földbirtok árának.

A Gutenberg Project előtt egy könyvtár állományának értéke megfelelt egy átlagos birtok árának.

1970-ben megalkottuk a Personal Computert, a PC-t. A nyolcvanas évekre miért ne teremtsük meg a Personal Library-t, a PL-t?”⁶

Horváth Iván, az e-textológia első magyar összegzője hasonló gondolokat fejteget. Úgy véli, a nem is túl távoli jövőben mindenki zsebében ott lapul majd egy „kulturális örökséggép”. Mint kiszámolta, a magyar könyvek száma a 2010-es évig nem lehet több 1,2 milliónál. A képzeletbeli teljes magyar nemzeti könyvtár – könyvenként egy megabájtot véve – nem lehet több 1,2 petabájtjánál. Nem olyan nagyon sok ez, rövidesen központi vagy magánszerverek könnyedén tárolhatják. Lényegében a teljes nemzeti szövegkincs gombnyomásra elérhető lesz. Ez egyben felelősséget is jelent: „A mi dolgunk – és a jövő iskolájának dolga – az, hogy ez az anyag – nemzeti művelődésünk tel-

jessége – se reménytelen kásahegy ne legyen, se pedig a kiválasztottakat jutalmazó, az átlagos képességűeket megbüntető útvesztő” – írja Horváth Iván.⁷

Biblioszaurusz?

■ A szövegre konstruált alkotásokat – regényeket, tankönyveket, verseket – noszogatóssal, fölényeskedéssel néhányan a digitális világba számúznék végérvényesen. Az elektronikus könyv radikális szemléletű technicistái – jóakarataikat akár nem is lehet vitatni – ártanak az olvasáskultúrának. Az e-book gépi képességeit szembeállítják a papírkönyv kiforrottságával, egyszerűségével.

Nem szabad kiverni a könyvet azok kezéből, akik még nem tértek át valamilyen elektronikus kijelző használatára. Ám az sem tartható szemlélet, hogy olvasási tevékenységnek – a tiszta szándékot itt sem vitatva – csak a nyomtatott szöveg böngészését tekintésék. Ez printfetisizmus, amelynek gyengébb-erősebb változataival betűfalóknál és ritkán lapozgatóknál egyaránt találkozunk.

Umberto Eco így fejezi ki magát: „A könyv olyan, mint a kanál, a kalapács, a kerék, vagy a véső. Ha egyszer feltalálták, nincs mit tökéletesíteni rajta.”⁸ Ki vitatkozna ezzel? Világos és igaz szavak. De mit tegyünk: a csupán kalapáccsal és vésővel jelentkező szakember ma alig találna jól fizetett munkát. Otthonra kiváló és nélkülözhetetlen szerszámok ezek, de a professzionális tevékenységhez már másak az igények. Ugyanez a helyzet a tartalomiparban is: a manufakturális termék biztosan nívósabb lenne, de napi környezetünk digitális vulgaritása pörgősebb kínálatot követel. Ha ennek a formája egy gépezet, az e-könyv-olvasó, az önmagában nem lehet ok a tiltakozásra.

Jön az e-book. Vége a könyvnek? Úgy tűnik, és ez már jelenség: sokan úgy tartják, csak az lehet könyvbarát, aki a képernyős olvasást mélyen megveti. Ez a szembeállításokban, kulturális árokásásban önmagát kiélő szemlélet az,

ami igazán árt a könyvnek. Ugyanolyan rossz beállítás, mint az e-könyv-proféták részéről a papírművek olvasóit kulturális gyámoltalannak tartani.

A könyv még sohasem volt ilyen magas társadalmi elismertségben, mint ma. Érdeemes emlékeztetni: már nem papírboltok félreeső sarkában árulják a nyomtatott kiadványokat, nem is könyvkötők műhelyeiben, mint keletkezésük idején, hanem pazar üzletpalotákban vagy a plázákon belül a legkiemeltebb helyeken, celebkörnyezetben. A könyv csúcsra jutott.

Az üzleti magasságok azonban veszélyeket is rejtenek. A könyv – eredeti funkciójától messze sodródva – befektetési célponttá vált. A könyvkiadás és -kereskedelem a gigantikus biznisz alakját ölti. A tékák és kis boltok sorát felváltotta a megakínálatot prezentáló neonos hodály. Drága, fenntarthatatlan szisztéma jött létre. Az önmagát túlélő gazdasági behemótságot gyakran az ekoszaurusz kifejezéssel írják le, emlékeztetve a dinófajok ormótlanságára, a véget idéző sorsra. Lehet, hogy eljött az idő, amikor a könyv világába is bevonulhat ez a foga-

lom: biblioszaurusz. A könyvpaloták, ezek a kereskedelmi nonszenszek, mint önmagukat túlnövő óriások, rövidesen a realitások talajára nyekkenhetnek, a seftes rendszer összeroppanhat. Csődök várhatók. A könyv jövőbeli útja nem a spekulációs menedzselés, többszörös banki körökkel. Csak a tartalom kipróbált anyagai, érték, időtállóság, útjelzés lehet az a tartószervezet, amelyre a könyvmenedzselés infrastruktúrája felépíthető.

Meredek zuhanás következhet, ha a digitalizációra a könyves szakmák nem innovációval reagálnak. Az olvasókat meg kell nyerni a betűnek, legyen az nyomtatott szöveg vagy elektronikus text. A könyvre nézve a fenyegetést nem az internet és a számítógép jelenti, hanem a könyv nyomtatott és elektronikus változatának szembeállításában érdekelt személyek és érdekcsoportok egyre növekvő aktivitása. Az e- és a p-könyv vélt ellentétére felépített akciók és kampányok nem helyettesíthetik az üzleti kreativitást. Sem az e-buzgalom, sem a heveny, print melletti hadakozás önmagában nem sorsfordító a könyv jövője szempontjából.

■ JEGYZETEK

1. http://www.bowker.com/en-US/aboutus/press_room/2012/pr_03272012.shtml (Utolsó letöltés: 2014. 12. 04.)
2. Kulcsár Szabó Ernő: *A hermeneutikai kolosszus és a mediális megkülönböztetés – avagy szövegtudomány-e (még) a filológia?* In: *Uő: Megkülönböztetések. Médium és jelentés az irodalmi modernségben.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2010. 58.
3. <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/e-reading-rises-as-device-ownership-jumps> (Utolsó letöltés: 2014. 12. 04.)
4. Jason Epstein: *A könyvkiadás múltja, jelene, jövője.* Európa Kiadó, Bp., 2002. 173.
5. http://www.fastcolabs.com/3016658/e-books-could-be-the-ultimate-niche-social-networks?partner=rss&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+fastcompany%2Fheadlines+%28Fast+Company%29 (Utolsó letöltés: 2014. 12. 04.)
6. <http://worldlibrary.net/post/2011/06/13/The-World-Public-Library-Blog-Newsletter-Volume-1-Number-9.aspx> (Utolsó letöltés: 2014. 12. 04.)
7. Horváth Iván: *Számítógép és irodalomtudomány.* Alföld 2010. 3. sz. 27.
8. Jean-Claude Carrière – Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől.* Európa Kiadó, Bp., 2010. 17.